

ESKİ TÜRK ONOMASTİĞİ ÜZERİNE NOTLAR

Dr. Ebulfez AMANOĞLU*

Eski Türk yazılı abideleri Türk lehçelerinin tarihinin öğrenilmesinde büyük önem taşıyor. Bu abideler esasında Türkolojinin babası W. Radlof daha 1897 yılında eski Türkçe'nin gramerini yazmış ve yayınlamıştır. 110 küsur sene zarfında eski Türk yazıtları sayıca hayli çoğalmıştır. Bunu yanı sıra bu abideler çeşitli bu sürede çeşitli yönlerden, bakımlardan araştırılmış, incelenmiştir. Şu anda eski Türkçe üzerine yapılan incelemeler sonucunda Türkolojinin özel bir ekolu, alanı, sahası meydana gelmiştir. Fakat bizim bildiğimiz kadarı ile eski Türk yazıtlarının has isimler sistemi, onomastiği toplu şekilde araştırılıp incelenmemiştir. Doğrudur. Bu durumun objektif nedenleri vardır. Böyle ki, bellidir ki onomastik, özellikle Türk onomastiği dilciliğin yeni meydana gelmiş bilim dallarından biridir. Milletlerarası Onomastik Komitesi de 20. asrın 40'lı yıllarında kurulmuştur. Diğer taraftan Türk Cumhuriyetlerinde tasviri onomastik alanında henüz yapılması gereken konular yeterince. Bu doğrultuda Türkolojide bir kaç başarılı ufak tefek araştırma ve incelemeler yapılmıştır, onları devam ettirmek lazımdır. Türk dünyasının onomastik birimleri genellikle toplu şekilde veya bölgeler üzere incelenen zaman Türk onomastiğinin araştırma, prensip ve yöntemleri, yapısı, semantiği vs. gibi çeşitli sorunlarını tam şekilde belirlenecektir.

Eski Türk onomastik birimleri eski Türklerin dilini, tarihini, etnografisini, inançlarını vs. daha derinden araştırmak; öğrenmek bakımından da büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce elde bulunan eski Türk yazıtları esasında eski Türkçe'nin büyük onomastik sözlüğü derlenip tertip edilmelidir. Bundan sonra o sözlük üzerinde onomastik birimler çeşitli yönlerden ele alınabilir ve bu noktadan yola çıkılmalıdır.

Bellidir ki onomastik birimler, dilin daha önceki dönemlerinin kalıntılarını, izlerini de muhafaza etmektedir. Eski Türk onomastik birimleri de bu niteliğe sahiptir. Ona göre de eski Türkçe'deki bir çok onomastik birimlerin terkihi, içeriği morfolojik açıdan bizim bugünkü bilgilerimizle morfemlere ayırlamıyor. Aynı zamanda çok eski olmasından dolayı bu birimlerin bir çoğunun semantiği de günümüz Türkolojisi için bir anlam taşıyor.

Burada onomastik birimlere eski Türk geleneğinin, töresinin etkisini de özellikle belirtmek gerekir. Böyle ki, ilk önce kişi adı olmuş kelimeler sonraki dönemlerde kavim adı olarak kullanılmıştır. Mesela 13. yüzyıl tarihçisi Resîdeddin'in fikrinde bütün Oğuz boylarının isimleri, hepsi onların başçılarının,

* Nahçıvan Devlet Üniv. Öğrt. Üyesi.

önde gelenlerinin isimlerinden meydana gelmiştir.¹ Aynı zamanda eski Türklerde daha çok kavim ismi gibi bildiğimiz Oğuz kelimesi de 'Oğuz Destanı'nda kişi adı olarak geçiyor. Mesela Özbek kavim ismi kişi isminden türemiştir. Çağatay kelimesi de böyle türemiştir. Aynı zamanda binin aksi de eski Türk onomastiğinin tarihinde görülmektedir. Yani eski kavimi simlerinin de bir çoğu orta yüzyıllarda kişi adı veya yer ismi olarak kullanmıştır. Hatta Çin seyyahı 'Hülen-tsag'ın 10. yüzyılda eski Uygur Türkçesine aktarılan 'Hüen-Tsagın Biyografisi' abidesinde Hoten memleketinin hanının ismi Udun hon olarak geçiyor.²

Eski Türk onomastiğinin epigrafi ve tekstoloji ile sıkı ilişkileri vardır. Eski yazı metinlerinin sağlıklı yapıya sahip olması tarihi onomastik için önemli bir konudur. Bu doğrultuda önce eski metin, yazıtlardaki söz bölüklerinde, kelimelerde yapılan başarılı düzeltme girişimlerine dikkati çekmek isteriz. Mesela, 'ölütmiş' (Ton abidesi 3) yerine *ölürmiş*, 'çölgi az eri' (Ton ab. 19-20) yerine *çöllüg iz eri*, 'budun' yerine *bodun* (Ktb. 2), 'çur' yerine *çor* (Ktb 32) düzeltmesi artık herkes tarafından kabul edilmiştir. Bu durum has isimlerde başarılı şekilde uygulanmaktadır. Mesela; Kapgğan Kağan yoksa Kahağan kağan, İnel kağan yoksa İni il kağan, Kül Tigin yoksa Köl Tigin, Küli çok yoksa Kül iç çor, altı çub soğdak yoksa altı çub (ve) soğdak? Türkoloji alanında bu doğrultuda son yıllarda yapılan incelemeler bilhassa dikkati çekiyor. Burada İstanbul Üniversitesi'nin değerli bilim adamı Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya'nın yakın zamanda çeşitli toplantılarda yaptığı bildiri metinlerinin toplandığı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmış 'Göktürk Tarihinin Meseleleri' adında kitabımı özellikle kaydetmek gerekir.

Bellidir ki, 1. Göktürk Hakanlığının zamanında eski Türkler zengin bir tarih yaşamışlar, fakat şu ana kadar bu döneme ait Türk yazıtları yok derecesindedir. Bu döneme ait yazıtların bulunmamasına rağmen, o dönemin Çin kaynaklarında Türklere ait bir çok onomastik birimler geçmektedir. Biliriz ki, Çinliler Türk has isimlerini kendi dillerine uydurarak kullanmışlardır. Türklerin Çin dilindeki has isimleri ifade eden Çin hiyeroglifleri aynı zamanda gizli bir anlama da sahip olmuşlardır. Bu zaman Türk adlarını yoğun şekilde tahrif etmişler, bütün bu zorluklara rağmen Türk tarihinin ünlü bilginlerinden sayılan Lev Gumilyov, birinci Göktürk Hakanlığı'nın Çin kaynaklarında geçen Türk has isimlerini onarmak girişiminde bulunmuş ve çoğu zaman da başarılı olmuştur. Kendisinin 'Eski Türkler' kitabında bunun güzel örneklerine rastlamaktayız. Gumilyov burada Türk has isimlerinin büyük bir listesini vermiştir.

Eski Türk onomastiğini aşağıdaki alt başlıklar, bölümler üzere değerlendirmek, incelemek lazımdır:

- 1-Antroponim, kişi isimleri,
- 2-Toponim, yer-yurt isimleri,

¹ Reşide'd-din, Shornik letopisey, C.1, Kitap 1, M.-L. 1952, s.87-90.

² Fragmentı uygurskoy versii Syuan-Szana, M.1980, s.16.

- 3-Hidronim, su kaynaklarının isimleri,
- 4-Etnonim, kavim, kabile, halk, etnos isimleri,
- 5-kosmonim, gök cisimlerinin isimleri,
- 6-teonim, dini veya mitik varlıkların isimleri,
- 7-zoonim, hayvan isimleri.

Eski Türk onomastik birimlerinin bölümler üzere kendine özgü özellikleri vardır. Bunlardan birkaçına göz atalım. Eski Türklerde kişi adları dil, tarih, etnografi ve mitoloji bakımından ilginç özelliklere sahip olmuştur. Bunlardan birkaçı eski Türk abidelerinde de yansıtılmıştır. Eski Türk onomastığı, özellikle kişi adları ile ilgili Lev Gumilyov'un ilginç düşünceleri vardır. O yazıyor: *"Umestno privileç problemu drevnetyuksoy onomastiki, trudnosti i mozmojnosti korotoy rane ne dooçtenivalis. Tyurki ne nosili odnogo i togo je imen ot rojdeniya do smerti, kak yevropayçı. İmra tyurka vsegda ukazivalo na ego polojenie v obşestva. Malçikom on imel kličku, yunoşey –çin, mijem titul, a esli eto bil xan – to titul manyalsya soglasno udelno- lestviçanoy sisteme. Krome togo, ego imya zvuçalo v ustax kitayça tak, kak v ustax greka ili arab...Kitayçı podbirali ieroglifi ne sluçayno, i tolko."*

Eski Türklerde en önemli sorunlardan biri kişi adlarında ünvanların yeri ve ehemmiyeti konusudur. Bu doğrultuda O. Pritsak'ın görüşleri konunun aydınlatılmasında büyük önem taşıyor. Kendisi yazıyor: *"Bu iki baş hükümdardan başka hakimler zümresine, sülaleye mensup, daha dört alt-kağan ile altı hükümdar vekili dahil bulunuyordu. Kadimi-kademe yükselme esasına dayanan bu rütbelere muayyen bir sistem teşkil ediyordu. Böylece arslan-ilig, mevkii boşaldığı takdirde buğra-han yerine geçiyor ve buğra-han da aynı şekilde arslan-han yerine geçebiliyordu vb. Haleflerin tayini rütbe esasına göre yapıyordu. Her rütbenin muayyen bir ünvanı bulunduğundan Karahanlıların bütün Türkçe ünvanları böylece değişebilen ünvanlardır."*³ Demek ki devlet adamlarının yeni göreve atanırken yeni ünvan ve isim alması töreden gelen bir gelenek halini almıştı. Örneğin bir boyun başı olan Kutluğ Han devletin başına gelirken İteriş Kağan, hanımı ise İlbilge Hatun ünvan ve ismini almıştı. Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre I. Göktürk imparatoru Bumın Kağan devletin başına geçtikten sonra İlig Kağan ismini veya ünvanını almıştı. Eski Türklerde görev sahiplerinin çeşitli dönemlerde türlü kişi isim ve ünvanları taşıdıkları üzerine yazıtlarda işaretlere rastlıyoruz. Örneğin Oğlan atım, Şunuş ingal, er atım kümül öge (Yn 45), Atım, Çor, ayağ, atım kar yazmaz (Yn 48). Bu bakımdan ünlü bilim adamı L. N. Gumilov'un aşağıdaki sözleri ilgi çekicidir: *"Türk adları onların transkripsiyonunda tanınmaz hale dönmüştür. Hem de asker hallerde ünvan kişi veriliyor...Türkler Avrupalılar gibi doğduktan ölene değin bir ad taşıyorlardı. Türkün adı her zaman onun toplumdaki mevkini gösteriyordu."*

³ İslam Ansiklopedisi, C.6, s.253.

Çocuk iken onun lakabı, gençliğinde rütbesi, ihtiyar çağında ise unvanı olurdu. Eğer o han idiyse unvanı akrabalık, bölge sistemine göre değişiyordu."⁴

Orhun-Yenisey yazıtlarındaki kişi adlarında eski Uygur kişi adlarına oranla başka dillerden alıntılar daha azdır. Bundan dolayıdır ki Göktürk kişi adlarında kendine özgülük, millilik daha çoktur. Göktürk yazıtlarındaki kişi adlarında renk, niteleme sıfatları içerisinde daha çok kara ve gök sözcükleri kullanılıyor. Mesela; Kara Çor (Ta. II), Kara bars (Ta. I), Kara kan (Yn 30, 37), Kök Amaş Tutuk (Yn 50).

Göktürk yazıtlarında ak sıgati yerine çoğu zaman ürüng sözcüğü kullanılıyor. Mesela; Örüng beg (Ş.U. III22).

M. Kaşgarlı'nın gösterdiği gibi ürüg sözü Oğuzların dışında gelişmiştir. (MK, I, 134) Rastgele değildir ki kullanmamıştır. Eski Türk kişi adlarında daha çok bars, arslan, toğrul, buğa (buka), böri, tay, teke, buğra, doğan gibi hayvan isimleri kullanılmaktadır. Kişi adlarında bu hayvan isimlerinin kullanılması bizim düşünceimize göre onların eski Türklerde ongon olması, kutsal sayılması ile ilgilidir. Mesela; Tüz Bay Küç Bars Külüng (Yn. Ç YI), Bars beg (KT I D20), Arslan külüg tirig (Yn 44), Külüg Toğan (Yn 44), Çocuk Böri Sangun (UI.Ku.I), Toğrul (İH.A. b. 2), Tay Bilge Tutuk (Ş.U D 5), Buğra Han (MK I 409).

Uygur abidelerinden farklı olarak Göktürk yazıtlarında kadın isimleri az sayıda kullanılmaktadır. Bu durumu bazı araştırmacılar eski Türk topliumunda kadının rolü ile yorumluyorlar. ⁵ Fakat göçebe dünyasında kadın haklarının kısıtlandırılması sonraki dönemlerin, özellikle Moğol istilasından sonraki dönemlerin olaylarıdır. Eski Türk yazıtlarının, metinlerinin yeni değerlendirilmeleri sonucu bu gerçekler, gerekçeler bir daha tespit olunmuştur. Mesela; Prof. Dr. İ.V. Kormuşin, Yenisey yazıtlarından olan 2. Barlık kitabesinin yeniden değerlendirmiş ve bu abidenin Küni Tirig adında bir bayana ithaf olduğunu tespit etmiştir. ⁶ Eski Türk onomastiği için büyük önem taşıyan yeni değerlendirmelerden biri de Prof. Dr. S.G. Klyaştorı tarafından yapılmıştır. Kendisi Yenisey yazıtlarından I.b Altın Köl kitabesinde çeşitli incelemeler sonucunda şamanizmin yer altı tanrısı Erkligin ismini kullandığını tespit etmiştir. ⁷ Aslında bu ismin Sibiryaya Türk lehçelerinde kullanılan Erlik Han şekli Moğol alıntısından oluşmaktadır. Çünkü Erklig varyantı eski Uygur abidelerinde de kullanılmıştır.

Kişi adlarından farklı olarak abidelerin dilinde çok eski ve başka dillerden alınmış onomastik birimler (etnonim ve toponimler) de göze çarpmaktadır. Bu özel isimlerin kökenini, morfolojik yapısını, semantiğini doğru-dizgin tespit etmek çok da kolay değildir. Bellidir ki Türk lehçelerinde -ar, -er, -r eki eli meydana gelmiş

⁴ L.N. Gumilyov, Drevne Tyurki, M.1967, s.90.

⁵ Y. Memmedli, A.g.e., s.96-99.

⁶ İ.V. Kormuşin, Tekstologičeskie razıskaniya v oblasti yeniseykoy runiki, Turkologica 1986, s.165-171.

⁷ S.G. Klyaştorı, Steli zclotogo ozera, Turcologica, Leningrad 1976, s.258-267)

kavim isimleri çoktur. Bunlar Göktürk abidelerinde de kullanılmaktadır. Mesela; kasar (tes 7), kengeres (KT D 39), tatar (Ş. d 6), apar (KT D 4).

Şimdi Hazar şeklinde kullanılan kasar araştırmacıların düşüncesine göre kas ve -ar unsurlarından oluşmaktadır. Kas sözcüğü kaspi, Kafkas, Kazlık dağı (Dede Korkut), hakas kelimelerinin de terkinde açık gözükmektedir.

Abidelerdeki kengeres etnonimi eski kaynaklarda kangar şeklinde de kullanılmıştır. Bu sözcüğün kökeninin kang olması da genellikle itiraz doğurmuyor. Bu sözcük üzerinde bir az ileride daha ayrıntılı şekilde durulacaktır. Tatar kavim ismi bizim kanaatimizce Moğol kökenlidir. Büyük ihtimalle söylemek olur ki, eski Türkler Tatar kavminin onlardan farklı, Moğol kökene sahip oldukların gözden kaçırmamışlar ve bunun bilincinde olmuşlar. Eski Türkçe’de tat sözcüğü genellikle yad, başka, yabancı anlamını bildirmiştir. Bazı araştırmacılar bu görüştedir ki eski Türkler tat kavramı ile yalnızca İranlı anlamını kast etmişlerdir.⁸ Mahmut Kaşgarlı gösteriyor ki Türkler bütün yabancıları o sıradan Fars, Uygur ve Çinlileri de tat adlandırmışlardır (MK II, 280). Bu yüzden D.Y. Yeremeyev’in yukarıdaki görüşü ile razılaşmak imkansızdır.

Apar bizim kanaatimizce Çin kaynaklarında juan-juan adlanan ve Göktürklerin de bir süre bağlı buldukları bu kavimin ismi (avar) apa ve er unsurlarından oluşmaktadır.

Eski dünya halklarında o sıradan Türk ve Moğolların kozmolojik görüşlerinde onomastik birimlerin terkinde renkler çeşitli sembolik anlamlarda kullanılmıştır. Kara, gök kelimeleri Türk’ün düşüncesinde çeşitli sembolik anlamların ifadesi ile yanı sıra eski Türkçe’de onomastik birimlerin içerisinde çoğu zaman yön (cihet) bildirmek için de kullanılmıştır. Bu konu çok ilgi çekicidir ve günümüzün onomastik birimlerinin incelenmesinde, yorumlanmasında da büyük önem taşımaktadır.

Eski Türklerde kara rengi büyük, güçlü, baş anlamının yanı sıra yön, yani kuzey anlamı da ifade etmiştir. Mesela; kara Türgiş (H.N. Orkun, Eski Türk Yazıtları I, s.46-47), kara Kum (H.N. Orkun, s.166). Rastgele değildir ki Hun hükümdarı Mete, Çin imparatorunu kuşattığı zaman (Pai-ting adlı dağda) dağın kuzeyini siyah veya yağız atlarla çevirmişti.⁹ Aynı zamanda Moğol yıllıklarında 13. Yüzyıldaki Moğol devletine bağlı olan beş renkli ve dört yabancı halklar hakkında bahsediliyor. Telif eden bununla ilgili şunları yazıyor: “Beş renkli halklar hakkında bazı sutralarda yazılıyor; Gök moğollar, kırmızı çinliler, kara tibetliler, sarı türkistanlılar, beyaz koreliler...”¹⁰ Görüldüğü üzere renklerin yön birimesi konusu hatta Türk ve Moğolların yazılı kaynaklarına da yansımıştır.

⁸ D.Y. Yeremeyev, K semantike tyurskoy etnonimii –Etnonimi, M. 1970, s.133-142.

⁹ Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.6, Ankara 1991, s.431.

¹⁰ Şara Tüci, Moğolskaya letopis 17. vv., L.1957, s.128.

Bizim düşüncemize göre eski kaynaklarda adı geçen kara kıtay (kıtan/kidan) etnonimi de kuzey kavramı ile ilgilidir.¹¹

Batı veya Kuzey Göktürk hükümdarı İstemi Kağan araştırmacıların kanaatine göre Fars, Arap, Bizans kaynaklarında Kara Çürin Türk adı ile geçmektedir.¹² Burada kara sözü bizim kanımızca kuzey anlamındadır.

Kara Balasagun; bu şehir önceleri Ordu Balık adlanmış, yalnız 9. Asrın 2. Yarısından başlayarak Kara Balasagun adlanmaya başlamıştı. Kara Balasagun kitabesi de 82 yılından sonra yazılmıştır.¹³ Bizce buradaki Kara Balasagun ifadesi ile dedelerimiz kuzey şehiri anlamını kast etmişlerdir. Biraz sonra bu toponimin kara korum adlandırılması da bize göre rast gele olmamıştır. Orhun ırmağı kıyısında Moğolların yaptırdığı bu toponim kuzey kampı anlamındadır. Çünkü Karakorum Cammu eyaletinin kuzeyinde yerleşiyor.¹⁴

Karahanlı devletinin adı da A. Von Gabai'nin gösterdiği gibi kuzeyin hükümdarı anlamındadır. Bu toponimin incelenmesi Türkoloji tarihinde yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bizim kanımıza göre G. Doerferin kesin itirazına rağmen Karahanlı hakkında O. Pritask'ın görüşleri doğrudur ve somut olgu ve gerekçelere dayanmaktadır. Bu konu üzerinde kendisi yazıyor: “%Kar sözü eski Türklerin cihet tayininde tekabül ettiği şimal manasından hareketle Türklerin hukuki rumuzunda büyüklük ve yükseklik ifade eden bir tabir olmuş ve böylece kara han, kara ordu vb. birleşmelerinde büyük, baş manalarında kullanılmıştır.”¹⁵ Karahanlıların başkenti Balasagun bazı kaynaklarda aynı zamanda Kara Ordu, Kuz Ordu ve Kuz Uluş olarak da geçiyor.¹⁶ Buradaki kuz belli olduğu üzere kuzey kelimesinin daha eski şeklidir.

Gök; mavi renk Türklerde Tanrının, dünyanın, varlığın rengi ve sembolüdür. Bu yüzden de dedelerimiz semaya göktanrı, soy kütüğü, ecdadları saydıkları boz kurda kök böri demişler. Bunun yanı sıra eski Türkler aynı zamanda doğu anlamında da kullanmışlar. Eski Türk yazıtlarında gök rengin doğu anlamında kullanılmasına birkaç defa rastlıyoruz: Köktürk (KT I D 3, I 30). V. Bang ve A. Von Gabain Köktürk'ün doğu Türkleri anlamını taşıdığını tespit etmişler.¹⁷ Gerçekten kağanlığın doğu kanadı gök türk, batı kanadı ise on oklar adlanıyordu. Bunların ardınca Cengiz

¹¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İslam Ansiklopedisi, C.&, s.273-276.

¹² O. Pritsak, Kara, Studie zur Türkischen Rechtssymbolik, Zeki Velidi Togan Armağanı, Ankara 1951, s.243.

¹³ Bkz.: İslam Ans. C.6, s.291; O. F. Sertkaya, Göktürk Tarihinin Meseleleri, Ankara 1995, s.311.

¹⁴ P. Pelliot, Notes zur Karakorum, YA 1925, Nisan-Haziran, s.374; A.N. Kononov, Semantika svetooboz naçenyi v tyurskix yazıkax, “Tyurkologičeskiy sbornik” 1975 M. 1978, s.167.

¹⁵ İslam Ansiklopedisi, C.6, s.251.

¹⁶ Bkz.: İslam Ans. C.6, s.251, MK I, 62.

¹⁷ Bkz.: A.Von Gabain, “Renklerin Sembolik Anlamları”, Türkoloji Dergisi, C.III, No.1, Ankara 1968, s.109.

Han Göktürk step geleneğine uygun olarak hükümdarlığa yükseldiği zaman kendi halkına Köke Mongol adını verdi. Demek ki, Türk ve Moğol sözlerinin öntüne gök kelimesinin eklenmesi rast gele olmayıp, hakanların doğuya ve dünyaya hakim olmak dileğini ifade etmiştir. Abidelerdeki Kökmen (Sayan dağları KT I D 17, I 36), Kök Öng (I 104) gibi onomastik birimler de yön, cihet bildiren toponimlerden oluşmaktadır. Şu toponimlerin sonuncusu Ötüken ormanı doğrultusunda yerleşmiş bir yerin adıdır. Bu yazıtlarda ön, ileri sözlerinin daha çok doğu taraf anlamını ifade etmesinden dolayı Kök öng toponiminin doğu anlamı ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bir manihey metninde güneşin tam Kökmen dağı üstünde doğduğunu kaydediliyor. Bu da bizim kanımızı doğruluyor. Moğolların Altın Orda'sının bazı kaynaklarında Kök Orda adlanması da mavi rengin doğu anlamında kullanılmasının çok büyük bir coğrafi alanı kapsadığını ispatlıyor.

Kengü Tarman; Eski Türk onomastiğinde ilgi çekici konulardan biri kuşkusuz Kengü Tarman toponimidir. Yukarıda kaydedildiği gibi Kengerler eski Türk yazıtlarında kangar-kengeres şeklinde geçmektedir. Tarihi kaynaklardan bellidir ki Peçenekler'in bir kısmı Kangar adlanıyordu. Kangar/kenger nereden geliyor? Bu konunun aydınlatılmasında Kengü Tarman toponimi bize yardımcı olabilir. BKB'de Kengü Tarman, KTb 21'de Kengü Tarman şeklinde transkripsiyonlanan şu toponim V. Tomsen'e göre Kengü Tarman şeklinde okunmuştur.¹⁸ Araştırmacıların kesin kanaatine Kengü Tarman Otrar Doğu Türk kağanlığının sınır şehri olmuş ve sonraları Farab adlanmıştır.¹⁹ Buradaki Kengü sözcüğü bildiğimiz kadarı ile eski keng/kang unsurundan oluşmaktadır. Kang ne demek? Bu konunun incelenmesi ile yoğun biçimde uğraşan Kazak bilginlerinin kanaatine Kang çok eskiden ırmak anlamını ifade etmiştir.²⁰ Konunun ayrıntılarına varmadan sonuç olarak şunu söylemek olur ki, böylece belli olmuştur ki şimdiki Sır-Derya nehrinin bir kısmı eski dönemlerde Kang adıylaymış, sonralar bu nehrin adına bağlı bu çevrede Kangyuy devleti meydana gelmiş, aynı zamanda bu bünyede kanlı, kangar-kenger, kengeres gibi onomastik birimler yaranmıştır. Bizim kanımızca Göktürk yazıtlarında Kengü Tarman Çu ve Talas ırmaklarının da havzasını sır-Deryanın doğu kısmını da içerisine alan bir bölgeyi ifade ediyor. Yazıtların Türk kaynakların verdiği bilgiye göre bu zamanlar burada türgişler ve onklar oturuyorlardı.

¹⁸ Thomsen, *Inscription de L'Orkhon*, Helsingfors 1896, p.105.

¹⁹ S.G. Klyastorniy, *Drevnetyurskskie runieskie pamyatniki kak istoçnik po Sredney Azii*, M. 1964, s.155-160.

²⁰ A.T. Kaydarov, *K istoriko-lingvistiçeskoj xarakteristike etnonima kanlı/kanlı- Tyurkskaya onomastika*, Almatı 1984, s.46.

